

Festival židovské kultury pro milovníky historie a umění

Holešov - Celodenní program zaměřený na židovskou kulturu, místní židovské osídlení i památky připravila Společnost přátel Izraele. V prostorách synagogy, bývalé židovské čtvrti i hřbitova proběhl v sobotu 11. srpna. Vedle holešovských přívrženců se jednotlivých akcí zúčastnili zástupci židovských organizací z Moravy a další zájemci o historii a židovskou kulturu. Program zpestřil pobyt i devíti studentům, kteří se v této době zúčastnili brigády na obnově židovského hřbitova.

Den zahájila ranní sobotní modlitba a po poledni následovala prohlídka bývalé židovské čtvrti. Tu pro skupinku zájemců vedl průvodce synagogy Vratislav Brázdil, který ukázal místo, kde stávala Nová synagoga, budovu bývalé židovské školy (nám Svobody) i ostatní z části zachovalá stavení (ul. Příční a Hankeho). Odpoledne následoval cyklus přednášek, v podvečer prohlídka hřbitova a po setmění "večerní koncert při svíčkách" Vladimíra Mertý a Jany Lewitové. Den byl věnován i připomínce nepříjemné události, šedesátému výročí vypálení Nové synagogy (11. - 12. 8. 1941).

Židovské osídlení na Moravě

První přednášku vedl odborník na slovo vzatý ing. arch. Jaroslav Klenovský, který se dlouhá léta věnuje židovskému osídlení na Moravě. Vydal celou řadu brožur o jednotlivých lokalitách a v roce 1999 také Židovské památky Holešova. Po slovním úvodu promítl v synagoze několik desítek diapozitivů o zajímavých židovských stavbách, synagogách i hřbitovech na Moravě.

"Historie židovského osídlení Moravy a naší části Slezska je stará více než tisíc let. Nejstarší písemná zpráva se vztahuje k r. 903 - 906. Jedná se o celní listinu o obchodování Židů v prostoru Velké Moravy. První místní zmínka je z Podivína (r. 1067), kde jistý Žid založil hrad po něm nazvaný (Podiva - Podivný v té době znamenalo cizí). Židé se nejdříve usazovali na obchodně zajímavých místech (křižovatky dálkových cest, podhradí šlechtických sídel, u hradů atd.) a také v královských (velkých) městech. První větší osídlení bylo na Moravě asi v Olomouci, tehdejším nejvýznamnějším městě (v letech 1140 - 60) a poté v Brně a Znojmě. Židé žili ve vymezených ulicích či čtvrtích, nazvaných ghetta. To bylo i z důvodů vnitřních - chtěli žít pospolu - i vnějších, kdy byla snaha Židy oddělit od křesťanů. Právně spadali Židé přímo pod krále, byli jeho poddaní, a odváděli mu i vysoké daně. V tehdejší době se mohli vedle obchodu věnovat i půjčování peněz na úrok (ten činil 30 - 40 %). Záhy byla Židům zadlužena šlechta i měšťané a nejjednodušším způsobem jak věc vyřešit, bylo je vypovědět, vystěhovat. K tomu došlo v polovině 15. století, r. 1454 byli Židé vypovězeni z moravských královských měst."

V té době se uchýlili do menších vrchnostenských měst, tj. Holešova, Mikulova, Boskovic, Třebíče aj., a tam se dostali pod ochranu vrchnosti. Díky tomu měli relativně dobré podmínky pro svůj život i obchodování. V těchto městech také vznikly postupem let rozsáhlé židovské čtvrti i s vnitřním zařízením - synagogy, hřbitovy.

"Dalším významným datem v historii života židovských komunit jsou roky 1848 - 50, kdy Židé získali po staletích plná občanská práva. Od té doby mohli žít kdekoliv, mohli se zabývat různými povoláními a mohli volit a být voleni. V následujícím období se zasloužili o hospodářský i kulturní rozvoj v našich zemích. To vše ukončila druhá světová válka, kdy bylo více jak 90 % židovské populace vyvražďeno."

Dnes existují na Moravě tři židovské obce - Brno, Olomouc a Ostrava - které mají celkem asi 500 členů. Obce pečují o většinu dochovaných židovských památek - hřbitovy a synagogy. Na území Moravy bylo celkově asi 50 židovských čtvrtí, z nichž se v různém stavu dochovalo 45 (nejcennější je židovská čtvrť v Třebíči, která pro své hodnoty byla navržena k zapsání mezi památky UNESCO). Synagog existovalo na území Moravy před válkou 110 - 120, z nichž je dnes zachováno 45 (9 vlastní Židovská obec Brno, 2 Olomouc, 15 husitská církev, další stát, města atd.), většina z nich byla zlikvidována v období 2. světové války, část i po roce 1948. Židovských hřbitovů existovalo asi 150 a dnes je zachována polovina. Většina židovských památek je chráněna státem jako kulturní památky.

V následujícím promítání Jaroslav Klenovský představil nejhodnotnější moravské židovské památky. *"V Třebíči je asi nejzachovalejší židovská čtvrť nejen u nás, ale snad i v Evropě."* Další ukázky patřily synagogám v Lipníku, Uherském Hradišti, Boskovicích, Třebíči (dvě synagogy), Mikulově (bývalá významná židovská čtvrť, protože se tam usazovali utečenci z Vídně). V některých městech převzala po válce synagogy Církev husitská a části jich vlastní ještě dnes. Jar. Klenovský se také věnoval architektonickým zvláštnostem židovských staveb. Dříve, do poloviny 19. století např., synagogy nesměly na sebe upozorňovat, převyšovat okolní zástavbu a mít věže. *"Jejich vnější vzhled byl strohý, aby nekonkurovaly křesťanským kostelům. Příkladem je Holešov, kde je výrazný kontrast mezi strohým zevnějškem a bohatou vnitřní barokní výzdobou. Na ní se podíleli utečenci z Polska. Podobná výzdoba je v synagogách ještě v Boskovicích, Třešti a Dolních Kounicích. Jedná se o ornamentální výzdobu s vegetativními a zoomorfními (zvířecími) prvky."* Nejmladší dochovaná synagoga je v Českém Těšíně (1921). V Ostravě je nejmladší obřadní síň (1987). Jediná funkční synagoga, kde probíhají obřady a bohoslužby je v Brně. Další část promítání patřila židovským hřbitovům a obřadním síním (márnicím). Podle židovského rituálu by neměly být židovské hřbitovy rušeny. Proto se buď rozšiřovaly nebo se pohřbívalo na sebe (po navezení dalších vrstev hlíny).

V besedě se hovořilo o stáří židovského osídlení, o vhodnosti nazývání některých synagog "polskými typy", přestože byly zdobeny polskými utečenci, o hodnotě holešovské synagogy a hřbitova (nejstarší hrob podle Jana Heřmana, který v Holešově dělal průzkum, pochází asi z r. 1614). (Pokračování na str. 9).

Holešovští Židé v 16. a 17. století

Druhá přednáška patřila pracovníku Muzea Kroměřížska Mgr. P. Pálkovi, který se věnoval životu holešovských Židů v 16. a 17. století.

"Zmínka o prvních Židech přistěhovaných do Holešova neexistuje, např. kroměřížským Židům udělil určitá privilegia již r. 1322 Jan Lucemburský. Datum 1454 se uvádí jako přibližný příchod Židů do Holešova, protože v té době byli vypovězeni z moravských královských měst." První písemné zmínky se váží až k r. 1562, kdy holešovští Židé chtěli postavit novou synagogu po požárem zničené staré dřevěné. *"Na to, aby obec byla tak ekonomicky silná, aby si mohla dovolit postavit na tehdejší dobu poměrně rozsáhlou stavbu, odhadoval bych její vývoj asi na sto let."* Uvedl P. Pálka. Dále se věnoval životu Židů na počátku 17. století a poté době po koupi holešovského panství Janem hrabětem Rottalem r. 1650. Židé byli poddáni přímo jemu a mohli se pyšnit privilegiem. Jan Rottal jako dobrý ekonom dokázal využít schopností a aktivit Židů. Podle dokladů v archívech neexistovaly mezi židovským a křesťanským obyvatelstvem větší rozpory. Aby panství vzkvétalo, tak Rottal umožnil Židům přístup na trhy a upozornil křesťanské cechy, aby nekladly židovským aktivitám překážky, pokud nebudou Židé zasahovat do jejich práv. Po třicetileté válce mohli židovští řezníci volně prodávat maso, což v okolních městech možné nebylo. Na to si ale r. 1653 podali stížnost holešovští řezníci. Mgr. Pálka také přiblížil další privilegia holešovských Židů z oblasti šenkování vína s spory mezi křesťany a Židy se řešily takto: *"Židé na křesťany žalobu přednášeli k rychtáři se zástupcem vrchnosti a křesťané mohli žaloby na Židy přednést před hlavou židovské obce za přítomnosti svého radního. Židovský viník mohl být zavřen do městského vězení."* Při vdávání Židovek na cizí panství musela s tímto souhlasit vrchnost, vůbec se ale nepočítalo, že by se chtěl oženit jinam muž, to bylo v té době nepředstavitelné. Židé ale nesměli vlastnit pozemky. *"Za Rottalem uvedená privilegia platili holešovští židé vrchnosti 700 zlatých. (Za 100 zlatých se dala pořídit menší chalupa či větší stodola). O významu obce i stabilitě prostředí hovoří i skutečnost, že r. 1653 byla svolána rabínská synagoga do Holešova ..."* Dále P. Pálka hovořil o působení rabína Sabbatai Ha Kohena v Holešově, učence z ukrajinsko-polského pomezí.

"Ještě na přelomu 17. a 18. století byly vztahy mezi židovskou obcí a křesťanským prostředím natolik korektní, že obec bez problémů kupovala městské pozemky na rozšíření hřbitova. Poté se ale situace zhoršovala a už r. 1711 se začaly projevovat tendence separovat Židy v ghettu. Hrabě Rottal např. koupil na předměstí v Přerovské ulici od křesťanských poddaných tři chalupy s příslušenstvím a dal je židovským rodinám. Jejich domy u kostela sv. Anny určil ke zbourání. Úředně zákonem bylo separování - vystěhování Židů z křesťanských měst - nařízeno 1727 ..." Jejich "návrát" byl umožněn až po přijetí liberální ústavy po revolučním roku 1848.

Prohlídka hřbitova

Zájemce židovským hřbitovem provedl Vratislav Brázdil. Po shromáždění v obřadní síni a prohlídce věžičky z Nové synagogy a desky s umučenými židovskými obyvateli za holocaustu se přítomní vydali na prohlídku samotného hřbitova. Průvodce ukázal hroby dvou zavražděných Židů při posledním pogromu (3. - 4. 12. 1918). Hlavní pozornost byla ale směřována na osobnosti rabína Sabbataje ben Meir Ha Kohena, zvaného ŠACH podle počátečních písmen jeho stěžejního díla (*1621 Vilno, + 1663 Holešov). Ten musel z Polska utéci a po krátkém působení v Praze a Strážnici byl rabínem tři roky v Holešově. *"Za svůj poměrně krátký život napsal několik knih, většinou komentářů k Tóře,"* uvedl mimo jiné Vr. Brázdil a u samotné tumbě také přečetl jednu z legend, které se k Šachovi váží. Ta se týká jeho tajemného přítele, který je vedle něj pochován (Židovské památky Holešova, 1999). Podle poznatků členů holešovské Společnosti přátel Izraele skutečně nějaký přítel - člen tajného spolku kabalistů (chasidistů) - existoval, i když do Holešova asi nepřišel až po sto letech od smrti Šacha. Vr. Brázdil ukázal i další zajímavé hroby, otce spisovatele Ludwiga Windera učitele Maxe Windera, dalších holešovských rabinů (pochovaní vedle Šacha), členů rodiny Jelínkovy z Vizovic atd. Nedaleko Šachova hrobu nalezli "brigádníci" i původní přední desku jeho tumbě (nahrazena při opravě 1953) a vztyčili ji. Průvodce řekl i několik možných vysvětlení k pokládání kamínků na židovské hroby.

Večer ukončil koncert

V sugestivním prostředí Šachovy synagogy uzavřel "Festival židovské kultury" koncert písničkáře Vladimíra Mertý a zpěvačky Jany Lewitové. Ti se mj. věnují interpretaci sefardských písní, tj. písním španělských Židů. Vladimír Merta je autor takřka devíti set písní, scénické hudby a již dlouhodobě se inspiruje a věnuje středověké, renesanční a lidové hudbě. K židovské hudbě se "dostal" v polovině 80. let minulého století, kdy začal spolupracovat s židovskými aktivisty. Nyní například vystupuje se souborem Mišpacha a také s Janou Lewitovou. Jana Lewitová je absolventka pražské AMU a patří mezi přední a vyhledávané české interpretky renesanční a barokní hudby a je uznávanou učitelkou zpěvu. Vydala několik velice ceněných desek.

Písňe a romance se nesly v příjemné atmosféře prostorami spoře osvětlené synagogy a vyjadřovaly nejen pocity jejich autorů - nešťastnou lásku, útlak národa - ale i modlitby. Vladimír Merta k židovským písním, které umně doprovází na řadu nástrojů a některé i upravil, říká: *"Poslouchejme hudbu jako lék proti intoleranci. Písňe víc nenabízejí. Z posluchače ale poznenáhlu a nepozorovaně dělají zpěváka. Přidáte se jen tak v duchu a už jste vstoupili na cestu ..."* Koncert i den uzavřela ukolébavka.

RS